

Justitiedepartementet

Remissvar över betänkandet SOU 2025:66 En straffreform (Ju2025/01317)

Sammanfattning

Det har under senare år gjorts en lång rad ändringar i det straffrättsliga regelverket. Det är därför positivt att det nu tas ett bredare grepp där påföljdssystemet ses över mer grundligt. Utifrån de givna ramarna anser tingsrätten också att utredningen har gjort ett gediget arbete och åstadkommit en bra produkt. Lagförslagen är i stora delar tydliga och väl genomarbetade rent lagtekniskt.

Det är mot bakgrund av andra pågående utredningar och lagstiftningsprojekt som pågår parallellt mycket svårt att överblicka konsekvenserna av de förslag som lämnas. Tingsrätten ställer sig bakom utredningens bedömningar såvitt avser de förslag som utredningen avråder ifrån, men ändå ålagts lämna förslag kring. Tingsrätten instämmer också i den kritik som har lyfts fram i de särskilda yttrandena såvitt avser den generella avsaknaden av principiella överväganden och konsekvensanalys av de förslag som lämnas.

Utredningen har på ett balanserat och insiktsfullt sätt redogjort för de risker förslagen om ytterligare sänkt häktningspresumtion, en dubbling av straffen för brott som har samband med kriminella nätverk och en s.k. trekumulationsregel leder till. Tingsrätten ställer sig helt bakom utredningens bedömningar i dessa delar.

Tingsrätten har vissa synpunkter på delar av de förslag som utredningen lämnat och ställt sig bakom.

Tingsrätten kan se stora fördelar med det systemövergripande förslaget om villkorligt fängelse. I flera andra delar är dock de förslag som lämnats systemfrämjande och skulle innebära en alltför mekanisk tillämpning. Vad gäller förslaget om en straffskärpningsregel för brott som har samband med kriminella nätverk anser tingsrätten att det är förenad med betydande tillämpningsproblem. Tingsrätten anser vidare att det saknas behov av att utvidga häktningspresumtionen för specifika brott. Tingsrätten avstyrker alltså utredningens förslag i dessa delar, vilket utvecklas nedan.

Det bör vidare övervägas ett förtydligande avseende övergångsbestämmelserna.

Om förslagen genomförs krävs det att domstolarna tillföras ytterligare ekonomiska resurser för att domstolarna ska kunna genomföra sina uppgifter.

Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse (avsnitt 6)

Utredningen har presenterat ett förslag på ett system med villkorligt fängelse. Detta ska ersätta presumptionen mot fängelse och därmed sammanhängande regler för påföljdsvalet. Påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet.

Förslaget innebär ett omtag och en förenkling av ett system med påföljder som med tiden har blivit förhållandevis spretigt. Det föreslagna påföljdssystemet blir som utgångspunkt mer systematiskt och enklare att följa och förstå.

Tingsrätten befarar att ett införande av ett system med villkorligt fängelse kan föra med sig, i vart fall inledningsvis, en mycket ojämn rättstillämpning. Betydelsen av artvärde och flera andra nya delar leder till att tidigare påföljdspraxis och doktrin på området påföljdsbestämning inte längre kommer att vara aktuell. Ett införande av ett nytt system med villkorligt fängelse kräver en grundligare analys och konsekvensutredning än som kunnat ske under den relativt korta tid som utredningen haft till sitt förfogande. Ett införande kräver bl.a. en mycket omfattande utbildningsinsats på domstolarna och en utveckling av domstolarnas verksamhetsstöd. Det krävs därför att införandet sker med lång framförhållning.

I huvudsak anser tingsrätten dock att förslaget är välgrundat och bör kunna genomföras.

Frivårdspåföljdens innebörd blir mindre förutsebar när Kriminalvården får utökade möjligheter att bestämma dess innehåll (avsnitt 6.9.6 och 6.9.9)

Kriminalvården förslås få stort ansvar och inflytande över påföljdens utformning. Utredningen föreslår bl.a. att Kriminalvården ska få bestämma att en mindre del av en utdömd samhällstjänst ska utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete. Vidare föreslås att Kriminalvården i vissa fall bör kunna ändra, upphäva eller ersätta en samhällstjänstsanktion med övervakning.

Kriminalvården ges vidare utökade möjligheter att bestämma innehållet i en frivårdspåföljd. Redan enligt den nuvarande ordningen kan det vara svårt att överblicka vad en frivårdspåföljd innefattar i praktiken. Tingsrätten uppfattar att förslagen riskerar att leda till att påföljdens innehåll blir ännu mindre förutsebart än tidigare.

Överväganden kring vad inskränkningen i rörelsefriheten vid helghemarrest ska leda till saknas (avsnitt 6.9.12 och 6.9.13)

Det villkorliga fängelsestraffet ska under vissa förutsättningar förenas med helghemarrest eller alternativ till helghemarrest.

Tingsrätten noterar att det i betänkandet saknas principiella överväganden kring vad inskränkningen i rörelsefriheten ska leda till. Att motivera förslaget endast med rättviseargument i förhållande till hur ingripande ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst uppfattas vara är inte hållbart. Tingsrätten ifrågasätter också i viss mån riktigheten i detta resonemang då en övervakning i många fall måste anses nog så ingripande och betungande för den enskilde som en samhällstjänst.

Flerfaldig brottslighet (avsnitt 10)

Den s.k. trekumulationsregeln bör inte införas (avsnitt 10.8.6)

Tingsrätten instämmer i utredningens slutsats att en trekumulationsregel för straffmätningen är förenad med flera och betydande nackdelar. Flerfaldig brottslighet som i sig är av förhållandevis lindrig beskaffenhet kan på så sätt komma att bestraffas hårdare än enstaka allvarliga brott. Det kan vidare leda till att straffskalan alltför snabbt förbrukas, trots de föreslagna förhöjda straffskalorna. Detta särskilt då det förslag som lämnats i avsnitt 17.2 även föreskriver att brott som inneburit ett allvarligt angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person (oavsett om det är ett av de tre allvarligaste brotten) ska ges fullt genomslag vid straffmätningen. Tingsrätten ställer sig bakom de argument som utredningen fört fram i denna del och avstyrker förslaget. Tingsrätten anser i stället att det alternativa förslag som utredningen lämnar i denna del framstår som väl avvägt och ändamålsenligt.

Skärpta straff för brott som har samband med kriminella nätverk (avsnitt 11)

Straffskärpningsregeln för brott som har samband med kriminella nätverk bör inte införas (avsnitt 11.6.4–11.6.5)

Ett uttalat syfte med den föreslagna straffreformen är att skapa utrymme för nyanserade straffvärdebedömningar där straffen ska återspegla brottens allvar. Den föreslagna bestämmelsen i 28 kap. 8 § brottsbalken om en straffdubbling för brott som ingått som ett led i verksamheten inom en grupp av personer som utövar allvarlig brottslighet riskerar att leda till en effekt som, tvärt emot detta syfte, är onyanserad. Bestämmelsen riskerar också att slå brett och onyanserat vid sidan av problematiken med gängrelaterad brottslighet (som motiverat framtagandet av förslaget).

Tingsrätten ställer sig bakom de argument som utredningen fört fram mot en obligatorisk straffdubbling och avstyrker förslaget. Mot bakgrund av såväl systematiska och principiella skäl som de svårigheter och risker bestämmelsen medför i den praktiska tillämpningen avstyrker tingsrätten även det förslag som utredningen lämnat.

Inledningsvis kan konstateras straffskärpningsbestämmelsen i 29 kap. 2a § brottsbalken trädde i kraft så sent som för två år sedan. Bestämmelsen har fått genomslag och skapar utrymme för kraftiga straffskärpningar i relevanta fall. Den tidigare regleringen har inte fullt ut hunnit sätta sig och den har inte heller genomgripande utvärderats. Att i detta läge införa en ny bestämmelse riskerar att skada regelverket snarare än att skärpa upp det.

Den nu föreslagna bestämmelsen innehåller flera vaga och svårtillämpade begrepp som även skulle träffa brottslighet utanför gängmiljön. Utifrån hur utredningen formulerat och resonerat kring brott som ”ingått som ett led i verksamheten” inom en ”grupp av personer” som utövar ”allvarlig brottslighet” skulle bestämmelsen t.ex. bli tillämplig på gemensam och upprepad tillgreppsbrotslighet och viss narkotikabrottslighet utan sådan koppling till den gängkriminalitet som enligt direktiven motiverar straffskärpningen. Även i de fall bestämmelsen träffar just brott begångna i samband med kriminella nätverk kan, i likhet med vad som lyfts fram i ett av de särskilda yttrandena, effekterna ifrågasättas. Detta gäller särskilt den relativa nedgraderingen av relationsvåld i förhållande till våld i gängmiljö.

Enligt förslaget ska straffet som utgångspunkt bli dubbelt så högt som det straff som annars skulle ha dömts ut. För att undvika dubbelbeaktande, d.v.s. att omständigheter som har bäring på straffskärpningsregeln redan har beaktats vid brottets rubricering, måste domstolen ta fram ett hypotetiskt straffvärde för ett motsvarande brott där den omständigheten som beaktades vid brottets rubricering tas bort. Detta är i sig en märklig ordning. Det kan i många fall dessutom medföra att brottet leder till samma eller, i vissa fall, ett lägre straff.

Risken för att dubbelbeakta omständigheter, och det merarbete som detta föranleder domstolen vid straffmätningen, är inte obetydlig. Den typ av brottslighet som kan förväntas aktualisera straffskärpningsregeln har varit föremål för omfattande lagändringar de senaste åren. Lagstiftaren har många gånger valt att införa kvalifikationsgrunder som har bäring på att brottsligheten bedrivs i organiserad form eller dylikt som ett sätt att komma åt denna typ av brott. Tingsrätten noterar att utredningen nu föreslår att punkten 6 i 29 kap. 2 § brottsbalken, d.v.s. den försvårande omständigheten att ett brott utgjort ett led i en brottslighet som bl.a. utövats i organiserad form, ska tas bort. Motsvarande formuleringar finns dock kvar i flertalet straffbestämmelser, t.ex. 9 kap. 3 § brottsbalken (grovt bedrägeri), 9 kap. 1a § vapenlagen (grovt vapenbrott) och 3 § narkotikastrafflagen (synnerligen grovt narkotikabrott).

I den nuvarande regleringen i 29 kap. 2 a § brottsbalken valdes begreppet ”synnerligen försvårande omständigheter” för att markera att en avsevärd skärpning är avsedd, samtidigt som det lämnar utrymme för en nyanserad straffmätning. Detta ansågs viktigt, inte minst då bestämmelsen kan aktualiseras i förhållande till situationer av varierande slag vilka i olika grad korresponderar mot bestämmelsens bakomliggande syften. Liksom vid övriga straffvärdebedömningar behöver det göras en bedömning i det enskilda fallet av hur allvarligt det specifika brottet är, varför man inte ansåg att anvisningar om en dubblering borde införas. Dessa skäl gör sig i ännu högre grad gällande med en straffskärpningsbestämmelse av det nu föreslagna slaget som kan träffa vilka brottstyper som helst.

Det framstår för tingsrätten vidare som oklart hur straffvärdebedömningen ska gå till vid flerfaldig brottslighet när straffskärpningsregeln är tillämplig. Om förslaget skulle införas behöver detta förtydligas ytterligare.

Det finns en risk att bestämmelsen leder till praktiska problem vid tillämpningen. Rättegångarna blir längre eftersom det kommer att läggas fram bevisning kring omständigheter utanför den i målet aktuella brottsligheten. Allt för att rätten ska kunna avgöra om bestämmelsen är tillämplig. Domstolarna förväntas också göra en bedömning av den brottslighet som grupperingen generellt ägnar sig åt. Dessutom ska domstolarna beakta omständigheter såsom som den tilltalades placering i den kriminella hierarkin och den i målet aktuella brottslighetens koppling till den kriminella verksamheten i stort. Mot bakgrund av den stora betydelse som bestämmelsen kan få för straffvärdet kan man anta att dessa frågor kommer att få stor betydelse i de mål där de aktualiseras. De rättegångar som redan idag är väldigt omfattande kommer att bli ännu längre. Detta kan också gälla i mindre mål där bestämmelsen kan vara tillämplig.

En presumtion för häktning i fler fall (avsnitt 13)

Presumtionen bör inte sänkas till ett år (avsnitt 13.3.1)

Utredningen har fått i uppdrag att, oavsett ställningstagande, lämna nödvändiga författningsförslag som möjliggör att gränsen för regeln om presumtion för häktning enligt 24 kap. 1 § rättegångsbalken kan sänkas till brott med lägst ett års fängelse i straffskalan. Tingsrätten avstyrker förslaget.

Tingsrätten instämmer i de skäl som utredningen har framfört. Mot bakgrund av de föreslagna straffskärpningarna kan den föreslagna ändringen leda till en presumtion för häktning där det kan ifrågasättas om några särskilda häktningsskäl finns. I många fall skulle det även framstå som oproportionerligt med häktning. Om förslaget genomförs kommer det vidare att innebära en ökad arbetsbelastning och ökade kostnader för domstolarna.

Presumtionen bör inte utvidgas till vissa specifika brott med ett lägre minimistraff (avsnitt 13.3.2)

Utredningen föreslår att presumtionen för häktning ska utvidgas till att omfatta brotten grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och hedersförtryck. Tingsrätten avstyrker förslaget.

De aktuella brotten leder redan i dagsläget ofta till häktning eftersom det i allmänhet finns starka särskilda häktningsskäl (recidiv och kollusion) i den typen av brottslighet. Tingsrätten anser därför att det saknas behov av att utvidga presumtionen till de aktuella brotten. Tingsrätten ifrågasätter vidare lämpligheten av en lagstiftningsteknik som innebär att avsteg görs från den generella gränsen för presumtion för vissa typer av brott. Enligt tingsrätten bör regeln om presumtion för häktning även fortsättningsvis vara knuten till det minimistraff som är föreskrivet för brottet.

Övergångsbestämmelser (avsnitt 15)

Innebörden i vissa övergångsbestämmelser om att äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet bör förtydligas (avsnitt 15.2)

Utredningen föreslår ett antal övergångsbestämmelser som innebär att äldre lydelse ska tillämpas på påföljder som har dömts ut före ikraftträdandet (jfr exempelvis övergångsbestämmelserna för ändringar i brottsbalken, p. 2).

Tingsrätten anser att innebörden av att äldre lydelse ska gälla för påföljder som har dömts ut före ikraftträdandet bör förtydligas. Det är oklart om lydelsen avser påföljd i dom som har vunnit laga kraft. Det bör också förtydligas vad som ska gälla i en situation där lägre rätt har dömt ut en påföljd före ikraftträdandet och högre rätt sedan prövar målet efter ikraftträdandet. Oklarheterna risker att leda till tillämpningssvårigheter.

Konsekvenser (avsnitt 16)

Domstolarna bör tillföras ytterligare ekonomiska resurser om förslagen genomförs (avsnitt 16.2)

Utredningen har bedömt att förslagen inte förväntas innebära större kostnadsökningar för domstolarna än vad som ryms inom befintliga anslag. Tingsrätten delar inte utredningens bedömning utan anser att domstolarna bör tillföras betydande ekonomiska resurser om förslagen genomförs.

Det är självklart mycket svårt att förutse de ökande kostnader som kommer att uppstå för domstolarna. Dock är det mycket angeläget att inte bortse från vilken förändring som förslagen kommer att leda till. Ett införande av straffskärpningsregeln för brott som har samband med kriminella nätverk kommer leda till mer omfattande rättegångar. En minskad användning av t.ex. förundersökningsbegränsningar leder också till fler, längre och mer omfattande förhandlingar. Detta innebär bl.a. ett ökat behov av rättegångssalar och lokaler för att hantera frihetsberövade i anslutning till förhandlingar.

En utbyggd domstolsorganisation, bl.a. utökad personal, kräver generellt ombyggnationer av domstolar. En sådan process är tidskrävande. Samtliga domare kommer att behöva genomgå fortbildning, vilket tar stora resurser i anspråk. Det ska också tas i beaktande att även med ett resurstillskott tar domarrekrutteringar lång tid, och det är redan i dagsläget svårt att försörja domstolarna med domare.

Detta yttrande har beslutats av lagmannen Lena Egelin, chefsrådmännen Björn Skånsberg, Patrik Alm, Maria Edwardsson och Karin Sandahl samt rådmannen Elin Tysklind. Föredragande har varit den administrativa fiskalen Sharon Read samt tingsfiskalerna Hilda Lugnegård och Klara Westling.

Lena Egelin

Sharon Read